

larak hamdele diye adlandırılmıştır. Duncan Black Macdonald, hamdelerin erken devir kaynaklarında bulunmadığını ileri sürerse de (*EP*² [İng.], III, 122) ilk dilcilerden Halil b. Ahmed'in menhûd kelimelerden bahsettiği bilinmektedir (Muhammed Dârî Hammâdî, XXXI/2, s. 174). Hamdele, Hz. Peygamber'in tavsiyesi gereğince müslüman hatiplerin hutbeleriyle müelliflerin kitaplarında besmeleden hemen sonra yer almış ve böylece köklü bir İslâmî gelenek teşekkül etmiştir. Hamdele ayrıca müslümanların yeme, içme, uykuya yatma, uykudan kalkma gibi günlük faaliyetlerinin başında ve sonunda zikredilen bir dua cümlesi haline gelmiştir. Müslümanların bütün resmî yazışmaları ile önemli akidlerinde de besmeleden sonra hamdele zikredilmiş, bir yazıda hamdeleye yer verilmemesi o yazının önemli olmadığını bir işareti sayılmıştır.

Hamdeleye dair müstakil eserler arasında Nûreddin el-Halebî'nin *Hayrû'l-kelâm üle'l-besmele ve'l-ḥamdele* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3671), Dâvûd-i Karsî'nin *Tahrîrât ve takrîrât ale'l-besmele ve'l-ḥamdele ve's-şalâti ve's-se-lâmi'l-lafziyye* (Süleymaniye Ktp., Tır-

novalı, nr. 1412/10, Yazma Bağışlar, nr. 769/1), Mustafa Hulûsi Güzelhisârî'nin *İ'râbü kelimeti's-şehâde ve'l-besmele ve'l-ḥamdele* (Süleymaniye Ktp., Serrez, nr. 3840/6) ve Muhammed el-Gara-vî'nin *el-İsmü'l-a'zam evi'l-besmele ve'l-ḥamdele* (Beyrut 1982) adlı kitapları zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hmd" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 359; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hmd" md.; *Müsned*, I, 180, 185; II, 82, 97, 158, 302, 483, 515; III, 35, 37, 75, 120; IV, 36, 227, 237, 260, 317, 355; V, 20, 148, 167, 249, 365; VI, 440; Buhârî, "Edeb", 126, "Ezân", 155, "el-Hac", 27, "İmân", 19; Müslim, "Tahâret", 1, "Müsâfirin", 84; İbn Mâce, "Nikâh", 19; Ebû Dâvûd, "Edeb", 18; Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmerrâî), Beyrut 1408/1988, III, 188-189; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), I, 135-137; Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), I, 5, 23, 46; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, I, 6, 174, 180-181; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), VI, 215-217; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 170; Zebidî, *İthâfû's-sâde* [basıkı yeri ve tarihi yok], (Dârü'l-Fikr), I, 53; V, 226-227; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 56-58, 60; Muhammed Dârî Hammâdî, "en-Nehd fi'l-'Arabîyye", *MMİlr*, XXXI/2 (1980), s. 174; D. B. Macdonald, "Hamdala", *EP*² (İng.), III, 122-123.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

- 「 HAMDİ, Hamdullah
(bk. HAMDULLAH HAMDİ). 」
- 「 HAMDİ BEY, Osman
(bk. OSMAN HAMDİ BEY). 」
- 「 HAMDİ YAZIR
(bk. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ). 」
- 「 HAMDULLAH EFENDİ, Şeyh
(ö. 926/1520)
Osmanlı hat ekolünün kurucusu. 」

Amasya'nın Eslem Hatun (halk arasında İslâm, bugün Dere) mahallesinde doğdu. Amasyalı Sarıkadızedeler ailesinden Sühreverdiyye şeyhi Mustafa Dede'nin oğludur. "Şeyh, ibnû's-şeyh, kibleülkütâb, kutbülkütâb, şeyhürrâmiyân" unvanlarıyla tanınır. Bir rivayete göre babası, diğer bir rivayete göre dedesi Sarıkadı Rükneddin Mahmud Buhara'dan Amasya'ya göç etmiş erenlerdendir. Müstakimzâde Hamdullah Efendi'nin 840'ta (1436) dünyaya geldiğini kaydederken (*Tuhfe*, s. 185) Osman Fevzi Olcay (*Meşâhîr-i Amasya*, s. 54) ve Ekrem Hakkı Ayverdi (*Fâtih Devri Hattatları*, s. 49) 830-833 (1426-1430) yılları arasında doğduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hamdullah, dinî ve edebî ilimleri Hatib Kasım Efendi'den öğrendi. Hattı, bu sanatın beşiği kabul edilen Amasya'da Hayreddin Mar'aşî'den meşkederek aklâm-ı sitte*den icâzet aldı. Babası Şeyh Mustafa Dede'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayarak hilâfet aldı. Muhtemelen babasının sohbet meclislerinde tanıştığı Şehzade Bayezid'in dostluğunu kazandı. Beste yapabilecek kadar mûsîki bilgisi yanında Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına da vâkıf olan Bayezid onu kendisine hat hocası tayin etti ve ondan icâzet aldı. Daha Amasya'da iken tanınmaya başlayan Şeyh Hamdullah, bu yıllarda Fâtih Sultan Mehmed'in hususi kütüphanesi için bazı eserler istinsah etti. Bunlardan *Kitâbü Huneyn b. İshâk fi'l-mesâ'il ve ecvibetihâ fi't-ṭib* ile (TSMK, III. Ahmed, nr. 1996) *Meşâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3740) adlı eserler günümüze ulaşmıştır.

Şeyh Hamdullah, dayısı meşhur hattat Cemal Amâsî'nin kızıyla evlendi; bir kızı ve kendisi gibi hattat olan Mustafa adlı

Şeyh Hamdullah Efendi'nin aklâm-ı sitte tümüründen muhakkak-reyhânî satırları (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2086)

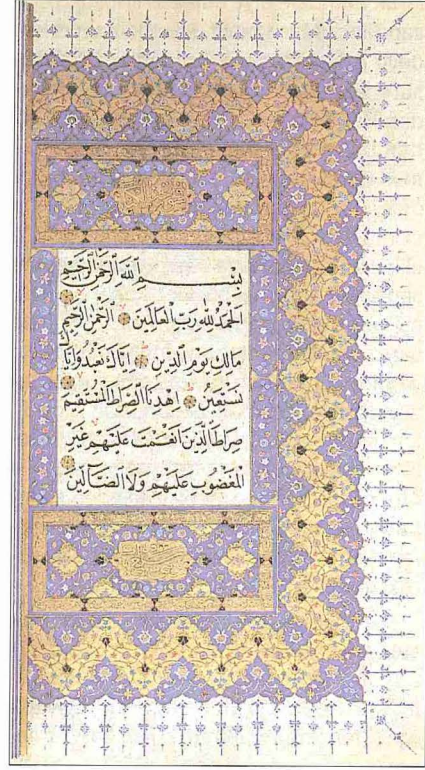

bir oğlu oldu. II. Bayezid tahta çıkınca onun daveti üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti. Sarayda kâtip ve hizmetlilere muallim olarak görevlendirilen Şeyh Hamdullah'a mushaf yazması için Harem Dairesi civarında ve Edirne Sarayı'nda bir meşkhâne, arpalık olarak da Üsküdar'da iki köy tahsis edildi; bir köyün geliri de mührezelerine verildi. Şeyh Hamdullah en güzel eserlerini sarayda görevlendirildikten sonra vermeye başladı; bundan sonra eserlerinin ketebesinde "kâtibü's-sultân Bâyezîd Han" unvanını kullandı. II. Bayezid'in vefatından sonra sekiz yıl süreyle inzivaya çekildi. I. Selim dönemini talebe yetiştirerek ve müridlerini irşad ederek geçirdi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Şeyh Hamdullah'ı saraya davet ederek hürmet gösterdiği ve kendisi için bir mushaf yazmasını istediği, ancak hattatın yaşlandığını ileri sürerek Muhyiddin Amâsî'yi tavsiye ettiği, bunun üzerine Kanûnî'nin ona bir samur kürk giydirip hayır duasını aldığı bilinmektedir. Şeyh Hamdullah'ın bu hadiseden birkaç ay sonra vefat ettiğini söyleyen Müstakimzâde ölümüne şu beyti tarih düşürmüştür: "Şeyh Hamdullâh olup küttâba kible pîr-i hat / Rihletinde dil dedi târîhini dayf-i ilâh" (926/1520). Bazı eserlerde Yavuz Sultan Selim zamanında vefat ettiği belirtilmişse de Müstakimzâde'nin tesbitinin daha doğru olduğu kabul edilmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan (AY, nr. 6495) bir mu-

rakkamın ketebesinden bu murakka yazdığı sırada yaşının seksen üçü aşkın olduğu anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin verdiği doğum tarihi (840/1436) doğru kabul edilirse milâdî yıla göre seksen dört yaşında vefat ettiği söylenebilir. Ancak bazı araştırmacılar onun doksan yaşını aştığı görüşündedir. Nefeszâde İbrâhim ile Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi 110 yıl yaşadığını söylüyorlarsa da bu rivayet mübalağalı görünmektedir.

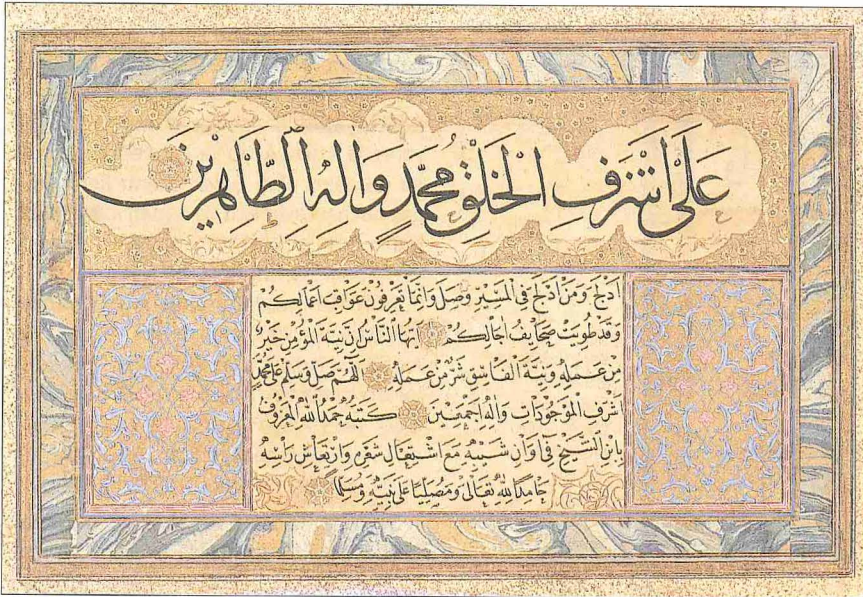
Şeyh Hamdullah'ın cenaze namazı Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi tarafından Ayasofya Camii'nde kıldırılmış, vasiyetine uyularak Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Ali b. Yahyâ es-Sûfî'nin yakınına defnedilmiştir. Daha sonra II. Mustafa'nın saray hattatı Şâhin Ağa (ö. 1113/1701) tarafından yazılan mezar taşı kitabesinde, "Reisülhattâtin Hamdullah elma'rûf bi'bni'ş-şeyh rahmetullâhi aleyh" ibaresi yer alır. Bugün mezar taşında görülen 927 tarihi, mezar taşının yüz yıl kadar önce çekilmiş fotoğrafında bulunmayıp daha sonra hakkedilmiştir. Birçok meşhur hattat Şeyh Hamdullah'ın mezarının yakınına defnedilmiş, bu mekân zamanla Şeyh Sofası adını almıştır.

Hüseyin Hüsâmeddin, Şeyh Hamdullah'ın Halvetiyye ve Zeyniyye hilâfetini babasından aldığını ve kendi eliyle yazdığı tarikat silsilenâmesinin Esad Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğunu söyler. Ancak adı geçen kütüphanede bu silsilenâ-

Şeyh Hamdullah Efendi'nin nesih hatla yazdığı Kur'an-ı Kerim'den Fâtiha sûresi (İÜ Ktp., AY, nr. 6552)

Şeyh Hamdullah Efendi'nin sülûs-nesih hatla yazdığı koltuklu kırtası (İÜ Ktp., AY, nr. 6487)

meye rastlanmamıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Emanet Hazinesi, nr. 2862) Hamdullah Efendi'nin hattıyla, baş tarafı ve kebbe sayfası eksik, sülûsle yazılmış on sekiz kıtalık bir Halvetiyye silsilenâmesi mevcuttur.

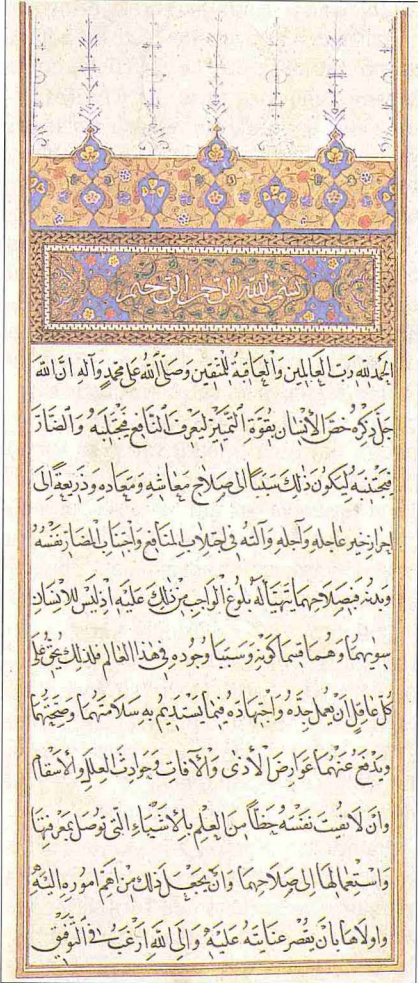
Şeyh Hamdullah zamanının ünlü okçularındandı. Okçuluk risâlelerindeki kayıtlara göre Şîr-i Merd adında bir pehlivanın menziline ağaç okla 1105,5 gez (729,63 m.) atarak kırılmış ve bunun hâtırasına Okmeydanı Dergâhı'na yakın bir yere nişan taşı dikmiştir. Okmeydanı'nda 1454 numaralı adada mevcut nişan taşlarının en eskisi olan bu taş 1,53 m. boyunda olup üzerinde "Sâhibü'l-menzil Hamdullah ibnû'ş-şeyh reisü'l-hattâtin şeyhü'r-râmiyân, sene 911" yazılıdır. Şeyh Hamdullah, II. Bayezid tarafından Mahmud ve Hamza dedelerden sonra Okmeydanı Atıcılar Tekkesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Kaynaklarda ayrıca Şeyh Hamdullah'ın Üsküdar'dan Sarayburnu'na yüzecek kadar iyi bir yüzücü olduğu ve II. Bayezid için ek yerleri belli olmayacak şekilde bir kaftan dikerek terzilikte de hüner gösterdiği belirtilmektedir.

II. Bayezid ilim ve sanata, bilhassa hat sanatına gösterdiği büyük ilgi ve destekle Şeyh Hamdullah'ın etrafında yeni ufukların açılmasını sağlamıştır. Nitekim, "Yâkût el-Mûsta'sımî'nin itina edip yazdıklarını görmemişiz" diyerek hazineden yedi adet Yâkût yazısı çıkarıp Hamdullah Efendi'ye vererek, "Bu tarzdan gayri bir vadi ihtirâ olunsaydı iyi olurdu" diye tavsiyede bulunmasından sonra Şeyh Hamdullah'ın kendi üslûbunu ortaya koyduğu bütün kaynaklarda belirtilmektedir.

İslâm milletlerinin an'anevî sanat anlayışları ve zevkleriyle en güzel klasik formlarını bulan yazı nevelerinde, üstat ve muhitlere göre farklı özellikler gösteren pek çok hat mektebi arasında Şeyh Hamdullah ekolü en uzun süre yaşamıştır. Ham-

Şeyh Hamdullah Efendi'nin başlangıç dönemine ait nesih hatla yazdığı *Meşâlihu 'l-ebdân ve 'l-enfûs* adlı eserin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3740)

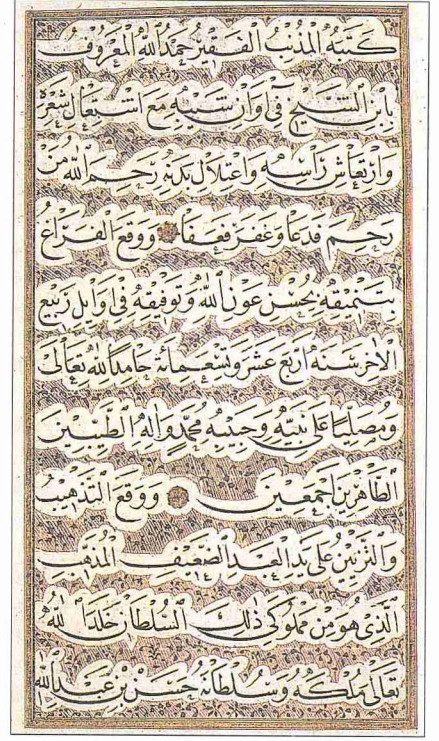
dullah Efendi'nin klasikleşen formları, kendisini takip eden üstatlar tarafından harflerin tenâsüp, duruş ve terkipleri güzelleştirilerek birçok kol ve tarza ayrılmış, günümüze kadar bütün İslâm dünyasında hâkim bir hat mektebi olarak devam etmiştir.

Şeyh Hamdullah mektebiyle aklâm-ı sittenin bütün nevelerinde olgunluk çağı idrak edilmiş, mushaf, cüz, murakka', kıta ve kitaplarda yeni bir anlayışla hat sanatının en güzel örnekleri verilmiştir. Hamdullah Efendi'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan aklâm-ı sitte murakka'ları (Emanet Hazinesi, nr. 2083, 2084, 2086) bu altı nevi yazıdaki gelişmeyi gösteren en güzel örneklerdir.

Hamdullah Efendi'nin sanat hayatında Amasya ve İstanbul olmak üzere iki dönem vardır. Yâkût üslûbunun hâkim olduğu başlangıç devri yazılarını Amasya'da, kendi üslûbunu ortaya koyduğu eserlerini ise İstanbul'da vermiştir. Başlangıç yazılarına (evâil) örnek olarak gösterilen Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 1996) ve Süleymaniye (Ayasofya, nr. 3740) kütüphanelerinde kayıtlı eserleriyle Yâkût'un İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6680) kayıtlı mushafı mukayese edilirse nesih yazıda üslûp benzerliğini görmek mümkündür. Ancak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan olgunluk devrine ait (evâhir) mushaf (AY, nr. 6662) ve diğer örneklerle adı geçen başlangıç eserleri karşılaştırıldığında Hamdullah Efendi'nin nesih yazıda yaptığı yenilikler açık bir şekilde ortaya çıkar.

Nesih hattının Şeyh Hamdullah mektebiyle insanda hayranlık uyandıracak derecede güzelleşmesi ve kolay okunan bir yazı haline gelmesi kitap ve mushaf yazısı olarak tercih edilmesine sebep olmuştur. Mushaf metni sadece nesihle yazılarak metinde devamlılık ve okumada kolaylık sağlanmış, muhakkak, reyhânî veya aklâm-ı sittenin karışık olarak kullanıldığı Yâkût tertibi mushaf kitâbeti zamanla terkedilerek yerini bütün İslâm dünyasında Şeyh Hamdullah'ın geliştirdiği nesih hatla mushaf yazma geleneği hâkim olmuştur. Ayrıca sayfa düzeni ve satır araları en güzel ölçülerini bulmuş, mushaf yazısına zarafet, sadelik, devamlılık ve sevimlilik gelmiştir.

Eserlerinin çoğunu murakka' ve kıta olarak veren Şeyh Hamdullah koltuklu sülûs-nesih kıtanın Türk zevkine uygun şekil ve ölçüsünü de ortaya koymuştur. Daha sonra gelen bütün hattatlar onun kıtalarındaki ebat, şekil ve metin özelliklerle-

Şeyh Hamdullah Efendi'nin olgunluk dönemine ait nesih hatla yazdığı Mushaf-ı Şerif'ten ketebe sayfası (IÜ Ktp., AY, nr. 6662)

rini kâğıt rengine varıncaya kadar taklit etmişlerdir. Umumiyetle sülûs ve nesih yazıların işlendiği Şeyh Hamdullah mektebinde zamanla reyhânî ve tevki' terkedilmiş, muhakkak, besmele kitâbetinde, rik'a ise "hatt-ı icâze" adıyla hattat ketebelerinde, ilmiye icâzetnâmelerinde ve kitapların ferâğ kayıtlarında kullanılmıştır.

Şeyh Hamdullah tavrında harflerin tenâsübü, aralıkları, kelimelerin satıra oturuş vaziyetleri yeniden düzenlenmiş, akıcılık, kıvraklık, sevimlilik ve canlılık getirilmek suretiyle Yâkût tarzı yazılardaki durgunluk giderilmiştir. Yâkût üslûbu, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde hattın güneşi olarak kabul edilen Ahmed Şemseddin Karahisârî istisna edilirse Şeyh Hamdullah mektebinin yaygınlaşmasıyla devrini tamamlamış, bütün hattatlar Şeyh Hamdullah vadisinde yazmaya gayret etmişler ve bu vadiye başarılı olanlar, "Şeyh gibi yazdı" ifadesiyle takdir edilmişlerdir.

Nesih yazıda klasik üslûbun kanunlarını koyan Şeyh Hamdullah'ın eserlerinde ilk bakışta canlılık, bütünü meydana getiren unsurlarda uyum ve birlik göze çar-

par. Yâkût üslûbunda kelimelerin birbiri- ni tip birbirinden kaçmak istemelerine karşılık Şeyh Hamdullah üslûbunda bir- biriyle kaynaşan harflerle kelimeler satır nizamında tek bir gövde gibi yer alır.

Yâkût mektebinde nesihte olduğu gibi sülûste de harflerin gövde yapıları, biçim ve oranları ortaya konmuştur. Ancak harflerin nisbetlerinde görülen tereddüt ve bocalama Şeyh Hamdullah mektebiyle ortadan kaldırılmış, harfler klasik nisbetlerini bulmuştur. Ayrıca harf gövdelerinin duruşu değişmiş, satır ve sayfa nizamında birliğini bulamamış sülûs yazı, Şeyh Hamdullah ekolünde dağımık ve gevşeklikten kurtularak bütünleşmiştir.

Şeyh Hamdullah aralarında sultan, şehzade, devlet adamı, âlim, meşâyih ve şairlerin de yer aldığı pek çok talebe yetiştirmiştir. Tezkirelerde adı geçen kırk üç talebesi arasında oğlu Mustafa Dede ile damadı Şükrullah Halife, Şeyh Hamdullah mektebinin önemli temsilcileridir. Hamdullah Efendi'den sonra gelen Osmanlı hattatları da onun vadisinde yürüyüp yeni üslûb ve şiveler yaratmışlardır. Mehmed Handan, Ali b. Mustafa, Behrâm b. Abdullah, Hüseyin Şah, Câfer Çelebi, Sultan Korkut, Mehmed b. Ramazan, Receb b. Mustafa, Mahmud Defterî ve Mustafa b. Nasûh onun başarılı talebelerindedir. Ayrıca Derviş Mehmed, Hasan Üsküdüârî, Hâlid Erzurûmî, Derviş Ali, Mustafa Suyolcuzâde, Hâfiz Osman, Seyyid Abdullah Hâşimî, Hoca Mehmed Râsim, Kazasker Mustafa İzzet, Mehmed Şefîk, Mehmed Şevki gibi meşhur hattatlar Şeyh Hamdullah mektebine canlılık ve yenilik kazandırmışlardır.

Şeyh Hamdullah ile çağdaşları Abdullah, Celâl ve Muhyiddin Amâsî, Mustafa Dede, Ahmed Karahisârî ve Bursalı Şerbetçizâde İbrâhim Efendi Anadolu'nun yedi hat üstadı (esâtîze-i Rûm) olarak kabul edilmiştir. Osmanlı hat mektebinin teşekkülünde önemli hizmetleri olan bu sanatkarların her biri verdikleri eserler ve yetiştirdikleri talebelerle çevrelerinde geniş bir hat muhiti meydana getirmişlerdir. Bunlar, Yâkût el-Müsta'sımî'nin de içinde bulunduğu yedi üstada (esâtîze-i seb'a) karşılık Anadolu'nun yedi büyük sanatkarı sayılmıştır.

Müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda aklâm-ı sitte ile yazılmış pek çok eseri bulunan Şeyh Hamdullah'ın kırk yedi mushaf, 1000 kadar En'âm, Kehf ve Neb'e' sûreleri, evrâd, ezkâr ve dua mecmuası, tûmâr, kıta ve murakka' yazdığı nakledilmektedir. Bu eserler arasında meşk

için veya ticarî gayelerle Şeyh Hamdullah taklit edilerek yazılmış olanlar varsa da bunları onun yazılarından ayırmak güçtür. Bugün çeşitli müze ve kütüphanelerde Şeyh Hamdullah ketebeli veya başka bir hattat tarafından ona ait olduğu belirtilen otuz mushaf, elli En'âm ve cüz, 121 murakka' ve kıta ile bazı Fâtih Sultan Mehmed için istinsah edilmiş tıp ve hadise dair sekiz kitap, altı adet dua mecmuası bulunmaktadır (geniş bilgi için bk. Serin, s. 79-100).

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 298; Beyânî, *Hoşnûvisân*, IV, 1064; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 25; *Defter-i Müsveddât-ı In'âmât ve Tassaddukât ve Teşrifât ve Gayrih*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O. 71, vr. 31^a, 289^a; *Gülzâr-ı Savâb*, s. 48-53; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 8; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, TSMK, Hazine, nr. 1565, vr. 118^a; a.mlf., *Hadîkatü'l-cevâmî'*, I, 14, 104, 155; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 185; a.mlf., *Meşâyihnâme-i İslâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1716, vr. 2^a, 3^a; Mustafa Vâzih, *el-Belâbilü'r-râsiye fi riyâzi mesâilil-Amâsiye*, İÜ Ktp., TY, nr. 2574, vr. 63^b; Mustafa Kânî b. Mehmed Ağa, *Telhîs-i Resâilü'r-rumât*, İstanbul 1262, s. 249; Mehmed Tâhir, *Okçuluk Risâlesi*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 585, vr. 6^a; Mevlîye Hasib-i Üsküdüârî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 620, vr. 16^a; Abdullah el-Kâtib, *Tezkire-i Rumât*, İÜ Ktp., TY, nr. 334, vr. 11^b; Osman Fevzi Olcay, *Meşâhîr-i Amasya*, İÜ Ktp., TY, nr. 9382; *Sicill-i Osmânî*, IV, 717; *Amasya Tarihi*, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 3681-82, IX, vr. 230; Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10392, II, 251; Süleyman Kânî İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul 1938, s. 21, 22; Melek Celâl, *Şeyh Hamdullah*, İstanbul 1948; Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 31, 49; A. Süheyl Ünver, *Hattat Şeyh Hamdullah ve Fâtih İçin İstinsah Ettiği İki Mühim Eser*, İstanbul 1953; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara 1958, s. 42, 43; M. Uğur Derman, "Kanunî Devrinde Yazı Sanatımız", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 269-273; a.mlf., *İslâm Kültür Mirâsında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, s. 34, 191; Habîbullah Fezâilî, *Atlasus haft*, İsfahan 1362 hş., s. 321; Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, İstanbul 1992; İsmail Baykal, "Hattat Şeyh Hamdullah", *Yedigün*, XI/276, İstanbul 1938; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bayezid II", *İA*, II, 392.

MUHİTTİN SERİN

HAMDULLAH HAMDİ (ö. 909/1503)

Mesnevileriyle tanınan
mutasavvîf şair.

853'te (1449) Göynük'te doğdu (Emîr Hüseyin Enîsî, s. 147). Akşemseddin'in en küçük oğludur. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdi

Çelebi adıyla anılmıştır. On iki yaşında babasını kaybeden Hamdi Çelebi, *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin "sebeb-i te'lîf" bölümünde ağabeylerinden himaye görmediğini, çok eziyet çektiğini, bu yüzden Hz. Yûsuf'un sıkıntılarını daha iyi anladığını ve kendisini birçok yönden ona benzettiğini söyler. Enîsî, onun Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde müderrislik yaptığını, devrin tanınmış âlimlerinden Molla Hayâlî ile ilmî tartışmalarında bulunduğunu, rüyasında babasının, zâhirî ilimleri bırakarak mâliferlerinden İbrâhim Tennûrî'den hâlen faydalanmasını tavsiye etmesi üzerine Kayseri'ye gidip İbrâhim Tennûrî'ye intisap ettiğini ve hilâfet aldıktan sonra Göynük'e döndüğünü bildirir (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 138-139).

M. Fuad Köprülü, Hamdi Çelebi'nin medreseyi terk ederek Göynük'e çekilmesini böyle bir rüya ile açıklamanın mümkün olamayacağı, bunda onun devlet bütüklerinden ilgi ve yardım görmemiş olmasının rol oynadığı kanaatindedir. *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisini II. Bayezid'e sunan, fakat bir iltifat göremeyince padişahı övdüğü kısmı çıkararak yerine kötü talihinden şikâyet eden yeni bir bölüm koyan Hamdi Çelebi, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin baş tarafı ile *Kıyâfetnâme*'sinin sonunda sanatkâra ve sanat eserlerine pek değer verilmediğini belirterek yaşadığı devirden şikâyette bulunmuş, Nizâmî-i Gencevî *Hamse*'sini, Firdavsî *Şâhnâme*'sini bu dönemde yazmış olsaydı bunlara bile itibar edilmeyeceğini söylemekten kendini alamamıştır. Kınalızâde, Hamdi Çelebi'nin hiçbir gelirinin olmadığını ve zaman zaman *Yûsuf u Züleyhâ*'sını yazıp satmak suretiyle geçimini sağladığını nakleder. Bütün bunlardan hayatının maddî sıkıntılar içinde geçtiği anlaşılmaktadır. *Yûsuf u Züleyhâ*'yı Ayasofya'nın top kandilleri altında yazdığını söyleyen Evliya Çelebi onu aynı devirde yaşayan Hamdi adlı başka bir şairle karıştırmıştır.

909'da (1503) Göynük'te vefat eden Hamdullah Hamdi babasının kabri yanına gömüldü. Latîfî, Mevdî ve Riyâzî'nin, onun Necâdî Bey'in ölüm yılı olan 914'te (1508) vefat ettiğini söylemeleri yanlıştır. Oğlu Zeynüddin Çelebi (ö. 977/1570) devrin önemli hattatlarındandır.

Hamdullah Hamdi, XV. yüzyılın ikinci yarısındaki edebî anlayış ve zevkin dışına çıkmamış ve bu dönemde Türk şiirine hâkim olan Câmî tesirinden kurtulamamıştır (*İA*, V/1, s. 185). Diğer tezkirecilerle